

Ακρίτες

Περίληψη :

Ακρίτες ήταν οι κάτοικοι των συνόρων. Σε κείμενα στρατηγικής του 10^{ου} και 11^{ου} αιώνα, «ακρίτες» ονομάζονται οι ένοπλοι που είχαν την ευθύνη της φύλαξης των συνόρων του Βυζαντίου στη Μικρά Ασία, είτε ανήκαν στον τακτικό στρατό, είτε ήσαν πληθυσμοί που κατοικούσαν στη μεθόριο και ενισχύονταν από την κεντρική εξουσία, οικονομικά ή με την παραχώρηση καλλιεργήσιμης γης. Η δράση των αυτών των «ακριτών» συνέβαλε σημαντικά στην άμυνα της Βυζαντινής Μικράς Ασίας και η αντίληψη που είχαν οι σύγχρονοί τους γι' αυτούς αποτυπώνεται στα ακριτικά έπη της βυζαντινής και μεταβυζαντινής εποχής.

Χρονολόγηση

7ος – 13ος αι.

Γεωγραφικός εντοπισμός

Μικρά Ασία

1. Ιστορικό

Ο όρος «ακρίτης» απαντά κυρίως σε κείμενα της μέσης (7^{ος}-12^{ος} αι.) και ύστερης (12^{ος} -15^{ος} αι.) βυζαντινής περιόδου και αναφέρεται, ως επί το πλείστον, σε ενόπλους οι οποίοι είχαν την ευθύνη της άμυνας των μικρασιατικών συνόρων του Βυζαντίου (τις «άκρες»), καθώς και στους επικεφαλής τους. Επίσης, υποδήλωνε τους πληθυσμούς οι οποίοι κατοικούσαν στα σύνορα αυτά. Τουλάχιστον κατά τη μέση βυζαντινή περίοδο, ο όρος δεν αναφερόταν σε κάποια αυτόνομα τοπικά σώματα ατάκτων, καθώς την άμυνα των συνόρων αναλάμβαναν εκ περιτροπής δυνάμεις του τακτικού στρατού, ενώ ακόμη και στην υστεροβυζαντινή περίοδο η φρούρηση των συνόρων οργανωνόταν από την κεντρική εξουσία, αν και ήταν αναγκαία η συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού.

Κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο (4^{ος} – 7^{ος} αι.), η άμυνα των συνόρων είχε ανατεθεί στους λεγόμενους «λιμιτανέους» (*limitanei*, από το λατ. *limes* = όριο, σύνορο), στρατιώτες οι οποίοι ήταν εγκατεστημένοι σε πόλεις ή οχυρά κοντά στην παραμεθόριο ζώνη, σε αντίθεση με τους «κομιτατσίους» (*comitatenses*, από το λατ. *comitatus* = συνοδεία), τη δύναμη κρούσης του υστερορωμαϊκού στρατού που στρατοπέδευε σε πόλεις ή στρατόπεδα της ενδοχώρας. Ο χωρισμός του στρατεύματος σε στατικές και ευκίνητες μονάδες χρονολογείται στην περίοδο των μεταρρυθμίσεων του τέλους του 3^{ου} και των αρχών του 4^{ου} αιώνας και αποδίδεται είτε στον αυτοκράτορα [Διοκλητιανό](#) (284-305), είτε στον Μεγάλο Κωνσταντίνο (307-337).¹

Οι «λιμιτανέοι» διέθεταν μονάδες πεζικού και ιππικού, υπό τη διοίκηση των «δουκών», ενώ τα βοηθητικά τους στρατεύματα βρίσκονταν υπό τη δικαιοδοσία των διοικητών των συνοριακών επαρχιών. Έως τον 6^ο-7^ο αι., τη Μικρά Ασία κάλυπταν (από βορρά προς νότο) οι συνοριακές διοικήσεις της Αρμενίας, της Μεσοποταμίας, της [Οσροηνής](#) και της Συρίας, ενώ συνοριακά στρατεύματα είχαν εγκατασταθεί και στην [Ισαυρία](#), εν μέρει για να καλύπτουν τις ορεινές διαβάσεις από τη Συρία στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας και, επίσης, για να επιτηρούν τους ανυπότακτους Ισαύρους.

2. Η μεταβατική περίοδος (6ος-7ος αι.)

Σε αντίθεση με τους «κομιτατσίους», οι «λιμιτανέοι» ελάμβαναν, επιπλέον του μισθού τους ως στρατιωτών, και γαίες στις παραμεθόριες περιοχές στις οποίες εγκαθίσταντο. Έτσι, παράλληλα με τα στρατιωτικά τους καθήκοντα, ασχολούνταν και με την καλλιέργεια της γης, ενισχύοντας την αγροτική παραγωγή των συνοριακών επαρχιών και συμπληρώνοντας το εισόδημά τους. Όπως και τα αγροκτήματα, έτσι και η ιδιότητα του «λιμιτανέου» ήταν κληρονομική και κληροδοτούνταν από πατέρα σε γιο. Σταδιακά, η στρατιωτική σημασία των συνοριακών φυλάκων μειώθηκε και, έως την εποχή του αυτοκράτορος [Ιουστινιανού Α'](#) (527-565), οι «λιμιτανέοι» είχαν πάψει πλέον να θεωρούνται ενεργοί στρατιώτες, χωρίς όμως και να καταργηθούν.

Ακρίτες

Η παρουσία των «λιμιτανέων» στις επαρχίες της Ανατολής μαρτυρείται έως το δεύτερο ήμισυ του 6^{ου} αι., αλλά οι αναστατώσεις που προκλήθηκαν από τις περσικές κατακτήσεις των αρχών του 7^{ου} αι. οδήγησαν στη διάλυση του αμυντικού συστήματος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Τη δεκαετία του 630, μετά την ήττα των Περσών από τον αυτοκράτορα Ηράκλειο (610-641) και την ανακατάληψη των ανατολικών επαρχιών του Βυζαντίου, έγινε προσπάθεια να ανασυγκροτηθούν οι διαλυμένες συνοριακές φρουρές, αλλά η απόπειρα αυτή τελικά δεν καρποφόρησε. Αιτία ήταν η εμφάνιση ενός νέου κινδύνου στο ανατολικό σύνορο της αυτοκρατορίας, ενός εχθρού πολύ πιο επικίνδυνου από τους Πέρσες.

Το 634 οι Άραβες εισέβαλαν στις βυζαντινές επαρχίες της Παλαιστίνης και Συρίας. Το 639-640 είχαν ολοκληρώσει την κατάκτησή τους και είχαν εισβάλει στη Μεσοποταμία και την Αίγυπτο. Η κατάκτηση της τελευταίας ολοκληρώθηκε το 645, ενώ ήδη από το 640 οι Άραβες είχαν αρχίσει να επιδράμουν στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Με τον καιρό, οι επιδρομές τους στα βυζαντινά εδάφη της Μικράς Ασίας έλαβαν το χαρακτήρα επαναλαμβανόμενης επιχείρησης.

3. Η αραβική απειλή στην ανατολική μεθόριο

Πέρα από τα κέρδη από τα λάφυρα και τη λεηλασία, οι λόγοι για τους οποίους οι Άραβες διενεργούσαν σχεδόν ετήσιες επιδρομές εναντίον των ανατολικών επαρχιών του Βυζαντίου ήταν κυρίως ιδεολογικοί και στρατηγικοί. Ο αγώνας εναντίον των απίστων ήταν θρησκευτικό καθήκον για τους μουσουλμάνους, ενώ μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και για εσωτερική κατανάλωση, αυξάνοντας το κύρος των Αράβων ηγεμόνων, κυρίως των τοπικών. Παράλληλα, οι συνεχείς επιδρομές και λεηλασίες αποδυνάμωναν τους Βυζαντινούς και προσέφεραν ασφάλεια στις παραμεθόριες μουσουλμανικές περιοχές.²

Έως τις αρχές του 8^{ου} αι. οι επιδρομές οργανώνονταν από τους *χαλίφες* και είχαν ως αντικειμενικό σκοπό την αποδυνάμωση των Βυζαντινών και την κατάληψη πόλεων και νήσων για να χρησιμοποιηθούν ως βάσεις, με απώτερο αντικειμενικό σκοπό την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης και όλης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Στα τέλη του 7^{ου} και τις αρχές του 8^{ου} αι. οι απόπειρες των Αράβων να καταλάβουν την [Κωνσταντινούπολη](#) απέτυχαν. Από τότε – και κυρίως μετά τα μέσα του 9^{ου} αι. – οι επιδρομές προσέλαβαν έναν εποχιακό χαρακτήρα³ κατά μήκος του ανατολικού συνόρου, το οποίο είχε πλέον σταθεροποιηθεί και ξεκινούσε από την Κιλικία και την οροσειρά του Ταύρου, ακολουθούσε τον Αντίταυρο, τη δυτική όχθη του Ευφράτη και τα όρη του Πόντου, για να καταλήξει στη Μαύρη Θάλασσα.⁴ Το ορεινό ανάγλυφο του ανατολικού συνόρου ανάγκαζε τους επιδρομείς να χρησιμοποιούν ένα μικρό αριθμό ορεινών περασμάτων, τα σημαντικότερα από τα οποία ήταν, από νότο προς βορρά, οι Κιλικίες Πύλες, η δίοδος του Αδατά και η δίοδος της Μελιτηνής.⁵

4. Η προάσπιση του μικρασιατικού συνόρου (7ος-10ος αι.)

Οι συνεχείς συγκρούσεις στο αραβοβυζαντινό σύνορο επέδρασαν καθοριστικά στη στρατιωτική οργάνωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας από τον 7^ο αι. και εξής. Αντιμέτωπο με επιδρομές που συχνά έφθαναν σε μεγάλο βάθος στο εσωτερικό της Ανατολίας,⁶ το Βυζάντιο αναγκάστηκε να διασπείρει τις δυνάμεις του σε όλη τη Μικρά Ασία, αναπτύσσοντας τον θεσμό των *θεμάτων* και εφαρμόζοντας μια στρατηγική άμυνας σε βάθος η οποία προέβλεπε την ύπαρξη δυνάμεων στην ενδοχώρα ικανών να αντιμετωπίσουν τους επιδρομείς και να προστατεύσουν τη ζώνη ευθύνης κάθε θέματος από λεηλασίες. Παράλληλα, καθήκον του στρατού ήταν και η προστασία του άμαχου πληθυσμού. Ειδικοί αξιωματικοί, οι *εξπηλάτορες*, αποστέλλονταν στις κατοικημένες περιοχές κάθε θέματος που βρισκόταν στο δρομολόγιο των επιδρομέων και συντόνιζαν τη μεταφορά των αμάχων στις οχυρωμένες πόλεις ή τα βουνά.⁷

Απαραίτητη προϋπόθεση για τη λειτουργία του όλου συστήματος ήταν η έγκαιρη προειδοποίηση σε περίπτωση εχθρικής επιδρομής, η συλλογή πληροφοριών, η επιτόπου αντιμετώπιση χαμηλής έντασης επιδρομών και η διεξαγωγή επιδρομών αντιποίνων σε αραβικά εδάφη της παραμεθορίου. Τα καθήκοντα αυτά αναλάμβαναν τα τακτικά στρατεύματα που ήταν εγκατεστημένα στα θέματα της συνοριακής ζώνης και ειδικότερα οι *τουρμάρχες* που βρίσκονταν ακριβώς στην παραμεθόριο, τις «άκρες». Αυτοί και οι άνδρες τους είναι οι πρώτοι οι οποίοι στις βυζαντινές πηγές του 10^{ου} αι. αναφέρονται με τον όρο «ακρίτες», χωρίς όμως ο όρος αυτός να δηλώνει κάποιο συγκεκριμένο σώμα των στρατευμάτων αυτών.

Ακρίτες

5. Τακτικές των «ακριτών»

Καθήκον των **κλεισουργαρχών** και των τουρμαρχών της παραμεθορίου ήταν η επιτήρηση των οδών που οδηγούσαν από τα αραβικά εδάφη στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας και η ενημέρωση των προϊσταμένων κλιμακίων για τυχόν επιδρομές. Για το σκοπό αυτό, οι «ακρίτες» είχαν δημιουργήσει ένα πλέγμα στατικών παρατηρητηρίων («βίγλες» και **καμινοβίγλια**) τα οποία τοποθετούνταν ανά διαστήματα σε υψώματα της παραμεθορίου για να μεταδίδουν πληροφορίες στον **στρατηγό** του θέματος. Παράλληλα, έφιππες αναγνωριστικές περιπόλοι στις πεδινές περιοχές συνέδεαν μεταξύ τους τα παρατηρητήρια, συμπληρώνοντας το σύστημα επιτήρησης των συνόρων.

Οι θεματικοί στρατιώτες που επάνδρωναν τα παρατηρητήρια εναλλάσσονταν κάθε 15 ημέρες, ενώ οι έφιππες περιπολίες πραγματοποιούνταν από άνδρες του ελαφρού ιππικού, που στο ανατολικό σύνορο ονομάζονταν «τραπεζίται» και τους οποίους οι Αρμένιοι αποκαλούσαν «τασινάριους» ή «τασινάκια». Αποστολή τους ήταν επίσης οι επιδρομές σε εχθρικά εδάφη για αντίποινα ή συλλογή πληροφοριών. Αν και οι «τραπεζίται» και «τασινάριοι» δεν εμφανίζονται στα έπη, οι «απελάται», ένας άλλος όρος που απαντά στα λογοτεχνικά αυτά κείμενα, αναφέρονται από άλλες βυζαντινές πηγές του 10^{ου} αι. και πιθανότατα ανήκαν και αυτοί στο δυναμικό των «ακριτών».⁸

Στα καθήκοντα των «ακριτών» τουρμαρχών της περιοχής περιλαμβάνονταν η προστασία του τοπικού πληθυσμού και η απομάκρυνσή του από τη ζώνη επιχειρήσεων, καθώς και η συμμετοχή στην αντιμετώπιση μεγάλης κλίμακας επιδρομών. Στην τελευταία περίπτωση, ο τουρμάρχης της παραμεθορίου ακολουθούσε τους εισβολείς κατά πόδας, αναμένοντας τις ενισχύσεις του στρατηγού. Αν η αριθμητική του υπεροχή του επέτρεπε, προσπαθούσε με το ιππικό του να περιορίσει τις κινήσεις των επιδρομέων και το εύρος των λεηλασιών τους. Αλλιώς, κατέφευγε στη χρήση τακτικών ανταρτοπολέμου, αποφεύγοντας τις εκ παρατάξεως μάχες και προσπαθώντας με το πεζικό του να παγιδεύσει τους επιδρομείς σε ορεινά περάσματα και εκεί να τους εξοντώσει σε ενέδρα.

6. Η σταδιακή αποδυνάμωση

Από τα τέλη του 9^{ου} αι. συμπαγείς αρμενικοί πληθυσμοί άρχισαν να εγκαθίστανται στις παραμεθόριες περιοχές του Βυζαντίου, κυρίως την **Κιλικία** και τη Μεσοποταμία. Οι Αρμένιοι αυτοί εντάχθηκαν στο αμυντικό σύστημα της Μικράς Ασίας, συγκροτώντας μικρά θέματα, τα λεγόμενα «μικρά» ή «αρμενικά» (σε αντίθεση με τα παλαιότερα **θέματα** της Μικράς Ασίας, τα γνωστά πλέον ως «μεγάλα» ή «ρωμαϊκά»), τα οποία ανέλαβαν τον ρόλο της προστασίας των ανατολικών συνόρων. Καθώς η εκ μέρους των Αρμενίων εκτέλεση των καθηκόντων των συνοριοφυλάκων ήταν υποτυπώδης, επικράτησε η πρακτική να επιλέγονται προσεκτικά όσοι στέλνονταν ως παρατηρητές στα σύνορα (όπου υπηρετούσαν 30 ημέρες) και να λαμβάνουν ειδικό μισθό. Παρά ταύτα, οι Βυζαντινοί συνέχισαν να μην είναι ικανοποιημένοι και να βασίζονται στους «τραπεζίτες».

Οι **αραβικές επιδρομές** στη Μικρά Ασία έπαυσαν τη δεκαετία του 960, όταν ο αυτοκράτωρ **Νικηφόρος Β΄ Φωκάς** (963-969) κατέλαβε την Κιλικία και μέρος της Βόρειας Συρίας, στερώντας έτσι από τους Άραβες τις βάσεις από τις οποίες εξορμούσαν οι επιδρομείς. Στα τέλη του 10^{ου} αι. η αμυντική γραμμή των Βυζαντινών στο νέο ανατολικό σύνορο επανδρωνόταν κυρίως από Αρμένιους και μισθοφορικές μονάδες του τακτικού στρατού, ενώ βασιζόταν σε πέντε μεγάλες συνοριακές διοικήσεις (Αντιόχεια, Έδεσσα, Μεσοποταμία, Βασπρακανία και Χαλδία), διοικούμενες από «δούκες». Αποτέλεσμα της επέκτασης του Βυζαντίου πέρα από τα ανατολικά όρια της Μικράς Ασίας, της μείωσης του κινδύνου από τις αραβικές επιδρομές και της ανάληψης της προστασίας των συνόρων από τους Αρμένιους επήλθε ήταν να αποδυναμωθεί η άμυνα των συνόρων, στο βαθμό που βασιζόταν στους «ακρίτες», μετά τον 10^ο αι. Στη σχεδόν ανύπαρκτη πολεμική εμπειρία όσων αναλάμβαναν πλέον καθήκοντα φρούρησης των συνόρων αποδίδεται από ορισμένους (συμπεριλαμβανομένων και κάποιων συγχρόνων Βυζαντινών) η σαρωτική προέλαση των Σελτζούκων Τούρκων στη Μικρά Ασία στο δεύτερο ήμισυ του 11^{ου} αι.⁹

7. Η ανασύσταση του ανατολικού συνόρου επί Κομνηνών (12ος αι.)

Έως τη δεκαετία του 1080, οι Σελτζούκοι είχαν καταλάβει το μεγαλύτερο μέρος της Ανατολίας, περιορίζοντας το Βυζάντιο

Ακρίτες

στα ευρωπαϊκά του εδάφη. Χάρη στις προσπάθειες του [Αλεξίου Α΄ Κομνηνού](#) (1081-1118) και κυρίως του γιου του, Ιωάννη Β΄ (1118-1143), η αυτοκρατορία κατόρθωσε να ανακαταλάβει ένα τμήμα της δυτικής Μικράς Ασίας. Το σημαντικότερο βήμα για την προάσπιση του νέου συνόρου έλαβε ο Μανουήλ Α΄ (1143-1180). Με δική του πρωτοβουλία αναδιοργανώθηκαν τα θέματα της περιοχής, ενώ τη δεκαετία του 1160 ίδρυσε το θέμα των Νεοκάστρων, το οποίο περιελάμβανε τα οχυρά της Περγάμου και των Χλιαρών. Το νέο αυτό θέμα αποτελούσε την πρώτη γραμμή άμυνας εναντίον των Σελτζούκων στην κεντρική Μικρά Ασία και τις οχυρώσεις του υπεράσπιζαν τοπικές δυνάμεις ενόπλων, οι οποίοι ως αντάλλαγμα ελάμβαναν γαίες και οικονομικά προνόμια. Επανάφερε λοιπόν τον παράγοντα των «ακριτών» στην άμυνα των ανατολικών συνόρων και δεν είναι τυχαίο ότι ένας πανηγυριστής του Μανουήλ Κομνηνού, αναφερόμενος στη δράση του στο ανατολικό σύνορο, αποκαλούσε τον αυτοκράτορα «νέο Ακρίτη».

8. Οι «ακρίτες» τον 13ο αι.

Η στρατιωτική οργάνωση των συνόρων, όπως αυτή παγιώθηκε από τον Μανουήλ Α΄, συνεχίστηκε και κατά την περίοδο του [κράτους της Νίκαιας](#), προπύργιο της βυζαντινής εξουσίας στη Μικρά Ασία μετά την [άλωση της Κωνσταντινούπολης](#) από τους Λατίνους το 1204. Αν και οι αυτοκράτορες της Νίκαιας διατηρούσαν φιλικές σχέσεις με τους [Σελτζούκους του Ικονίου](#), εντούτοις τα σύνορα της Νίκαιας στον Σαγγάριο και τις κοιλάδες του Μαιάνδρου και του Έρμου απειλούνταν συνεχώς από Τουρκομάνους νομάδες και ομάδες Σελτζούκων που δεν βρίσκονταν υπό την εξουσία του κράτους του Ικονίου. Για την αντιμετώπιση της απειλής αυτής, οι αυτοκράτορες της Νίκαιας, κυρίως ο [Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης](#) (1222-1254), έλαβαν μία σειρά μέτρων με σκοπό την ενίσχυση της άμυνας των συνόρων, που για άλλη μια φορά ποέβλεπαν τη στρατιωτική δράση των κατοίκων της παραμεθορίου.

Αν και δεν προχώρησαν στη στρατιωτική οργάνωση των πληθυσμών των παραμεθορίων ορεινών περιοχών, εντούτοις οι αυτοκράτορες της Νίκαιας προσέφεραν κίνητρα σε όσους παρέμεναν στις εστίες τους για να τις υπερασπισθούν εναντίον των επιδρομέων. Στα κίνητρα συμπεριλαμβάνονταν φοροαπαλλαγές και άλλα προνόμια, ενώ σε ορισμένους δόθηκαν ακόμη και [πρόνοιες](#). Οι κάτοικοι της περιοχής δεν εντάχθηκαν επισήμως στα στρατεύματα της Νίκαιας και παρέμεναν γεωργοί και κτηνοτρόφοι, αλλά αναλάμβαναν πλέον εξολοκλήρου την άμυνα του ανατολικού συνόρου της αυτοκρατορίας. Επιπλέον, περί το 1242, όταν μεγάλος αριθμός Κουμάνων (τουρκόφωνου λαού που ζούσε βορείως της Μαύρης Θάλασσας) κατέφυγε στο κράτος της Νίκαιας, ο Ιωάννης Γ΄ εγκατέστησε ένα μέρος τους στις παραμεθόριες περιοχές ανατολικά της [Φιλαδέλφειας](#) και στην κοιλάδα του Μαιάνδρου, παραχωρώντας τους τα ίδια προνόμια και ενισχύοντας έτσι την άμυνα των συνόρων.¹⁰ Η αποτελεσματικότητα της αμυντικής πολιτικής της Νίκαιας καταδεικνύεται από το γεγονός ότι τα ανατολικά σύνορα του κράτος παρέμειναν ουσιαστικά απαραβίαστα έως το 1261, έτος κατά το οποίο οι Βυζαντινοί ανακατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη.

9. Το τέλος των «ακριτών»

Μετά την [ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης](#) το 1261, το ενδιαφέρον της κεντρικής εξουσίας στρεφόταν στην ανακατάληψη των ευρωπαϊκών εδαφών της παλαιάς αυτοκρατορίας, ενώ η Μικρά Ασία ερχόταν πλέον σε δεύτερη μοίρα. Παράλληλα, τον Δεκέμβριο του 1261 ο [Μιχαήλ Παλαιολόγος](#), ο οποίος είχε πάρει την εξουσία στη Νίκαια, τύφλωσε τον ανήλικο [Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρι](#), νόμιμο διάδοχο του θρόνου. Η ενέργεια αυτή προκάλεσε την έντονη αντίδραση των ακριτικών πληθυσμών που κατοικούσαν στην ορεινή Τρικοκκία, ανατολικά της Νίκαιας, και οι οποίοι παρέμεναν πιστοί στη δυναστεία των Λασκαριδών. Στις αρχές του 1262 οι «ακρίτες» της Τρικοκκίας (περιοχής γνωστής και ως Ζυγός = οροσειρά) [στασίασαν](#) εναντίον του Μιχαήλ Η΄, τα στρατεύματα του οποίου με δυσκολία κατάφεραν να καταστείλουν την εξέγερση.

Θέλοντας να υποτάξει τους «ακρίτες» και, παράλληλα, να τους αξιοποιήσει προς δικό του όφελος, ο αυτοκράτωρ προχώρησε σε μία σειρά μεταρρυθμίσεων. Αμέσως μετά τη λήξη της εξέγερσης ή λίγο αργότερα, απέστειλε στη Μικρά Ασία τον αξιωματούχο Χαδηνό, ο οποίος αναδιοργάνωσε τους «ακρίτες» της περιοχής, προσφέροντάς τους γη και εντάσσοντάς τους στο στράτευμα, όπου υπηρετούσαν με δικά τους έξοδα, ενώ οι φοροαπαλλαγές τους καταργήθηκαν. Τα νέα μέτρα σήμαιναν ότι, για να συμπληρώσουν τα μειωμένα εισοδήματά τους και καθώς ανήκαν πλέον στον τακτικό στρατό, οι φρουροί των παραμεθορίων περιοχών θα έπρεπε να λαμβάνουν μέρος στις εκστρατείες του αυτοκράτορος στα ευρωπαϊκά εδάφη.

Ακρίτες

Οι μεταρρυθμίσεις του Χαδηνού αποδείχθηκαν ατελέσφορες. Απογυμνωμένο από τους υπερασπιστές του, το ανατολικό σύνορο της αυτοκρατορίας γρήγορα κατέρρευσε υπό το βάρος των επιδρομών των Τουρκομάνων και των Οθωμανών κατά τη δεκαετία του 1260. Όσοι «ακρίτες» παρέμειναν στις εστίες τους δεν κατάφεραν να συγκρατήσουν τους εχθρούς, ενώ πολλοί προσχώρησαν στους Οθωμανούς. Οι υπόλοιποι υποχώρησαν προς τα δυτικά, καθώς τα μικρασιατικά εδάφη της αυτοκρατορίας συρρικνώνονταν. Τα υπολείμματα των «ακριτών» αυτών αναφέρονται στις πηγές έως τη δεκαετία του 1290. Στις αρχές του επομένου αιώνα οι Οθωμανοί κατέλαβαν και τα υπόλοιπα βυζαντινά εδάφη της Μικράς Ασίας, γεγονός που σήμανε το τέλος των «ακριτών».

10. Συνέπειες

Η δράση των «ακριτών» κατά την πρώιμη και μέση βυζαντινή περίοδο συνέβαλε σημαντικά στην υπεράσπιση των βυζαντινών εδαφών της Μικράς Ασίας, δίνοντας τη δυνατότητα στο Βυζάντιο να επιβιώσει κατά τη διάρκεια του αγώνα εναντίον των Περσών και στους σκοτεινούς αιώνες που ακολούθησαν την αραβική κατάκτηση της Μέσης Ανατολής. Επίσης, η στρατηγική σπουδαιότητα των «ακριτών» κατά την ύστερη περίοδο είναι εμφανής. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Βυζαντινός ιστορικός [Γεώργιος Παχυμέρης](#), το έργο του οποίου αφηγείται τα γεγονότα του δευτέρου μισού του 13^{ου} αι. και τη σταδιακή απώλεια της Μικράς Ασίας, αρχίζει την εξιστόρησή του με μία περιγραφή του αμυντικού συστήματος στο ανατολικό σύνορο και της σταδιακής συρρίκνωσης του ρόλου των «ακριτών».¹¹

Εκτός αυτού, οι θρύλοι για τα ηρωικά κατορθώματα των πολεμιστών των συνόρων τον 9^ο και 10^ο αι. ενέπνευσαν τη δημιουργία των λεγομένων [ακριτικών επών](#), τα οποία εμφανίζονται από τον 11^ο αι. και αποτελούν τον πυρήνα γύρω από τον οποίο δημιουργήθηκε το [έπος του Βασιλείου Διγενή](#), ένα από τα σπουδαιότερα μνημεία της βυζαντινής δημόδους λογοτεχνίας.

1. Pat Southern – Karen R. Dixon, *The Late Roman Army* (London 1996), 15-38. J. F. Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World 565 - 1204* (London 1999), 67-71.

2. M. Canard, "Byzantium and the Muslim World to the Middle of the Eleventh Century", *The Cambridge Medieval History*² 4.1 (Cambridge 1966) 696-697. J. F. Haldon - H. Kennedy, "The Arab - Byzantine Frontier in the Eighth and Ninth Centuries", *Zbornik Radova Vizantologog Instituta* 19 (1980) 114-115. Ο Kennedy υποστηρίζει, επίσης, ότι υπάρχει η πιθανότητα οι μικρής κλίμακας επιδρομές κατά τη διάρκεια του θέρους να ήταν ένοπλες προσπάθειες των Αράβων κτηνοτρόφων των πεδιάδων της Κιλικίας να εκμεταλλευτούν τους ορεινούς βοσκοτόπους των Βυζαντινών.

3. Σύμφωνα με τις αραβικές πηγές, το έτος χωριζόταν σε τρεις περιόδους επιδρομών. Σπανιότερη ήταν η χειμερινή περίοδος (τέλη Φεβρουαρίου - αρχές Μαρτίου). Η εαρινή περίοδος επιδρομών διαρκούσε από τις 10 Μαΐου έως τις 10 Ιουνίου, ενώ κατά τη διάρκεια της θερινής περιόδου (10 Ιουλίου - 8 Σεπτεμβρίου) οργανώνονταν οι μεγαλύτερης κλίμακας επιδρομές. M. Canard, "Byzantium and the Muslim World to the Middle of the Eleventh Century", *The Cambridge Medieval History*² 4.1 (Cambridge 1966) 697. A. J. Toynbee, *Constantine Porphyrogenitus and His World* (London 1973), 115.

4. R.-J. Lillie, *Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber. Studien zur Strukturwandlung des byzantinischen Staates im 7. und 8. Jhd.* (Miscellanea Byzantina Monacensia 22, München 1976), 40-162. M. Canard, "Byzantium and the Muslim World to the Middle of the Eleventh Century", *The Cambridge Medieval History*² 4.1 (Cambridge 1966) 696-698.

5. Hélène Ahrweiler, "L'Asie Mineure et les invasions arabes (VIIe - IXe siècles)", *Revue Historique* 227 (1962) 8-9. A. J. Toynbee, *Constantine Porphyrogenitus and His World* (London 1973), 108-109.

6. Πέρα από τις μεγάλης κλίμακας επιδρομές, εξίσου επιζήμιες σε τοπικό επίπεδο ήταν και οι μικρής κλίμακας εισβολές, διότι ήσαν οι πλέον αφηνδιαστικές και δεν άφηναν μεγάλα περιθώρια αντίδρασης στους Βυζαντινούς.

7. Ένα δίκτυο οχυρών και φρουριών είχε αναπτυχθεί στη Μικρά Ασία μεταξύ του 7^{ου} και του 10^{ου} αι., για την προστασία του τοπικού πληθυσμού. C. Foss

Ακρίτες

- D. Winfield, *Byzantine Fortifications: An Introduction* (Pretoria 1986), 131-145.

8. Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, *Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως*, ed. I. I. Reiske, *Constantini Porphyrogeniti De cerimoniis aulae byzantinae* (Bonn 1829), 696, 1-4: «ἐάν δε παντελῶς ἐξαπορώσιν και οὐ δύνανται οὐδὲ μετὰ των διδομένων αυτοίς συνδοτῶν την ἰδίαν στρατείαν ἐξυπηρετεῖν, τότε ἀδορεύονται και δίδονται εις ἀπελάτας». Ἐνῶ στα ακριτικά ἔπη οἱ «ἀπελάτες» ἐμφανίζονται ὡς ληστὲς και ἀντίπαλοι του ἥρωα, ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος τους θεωρεῖ στρατιῶτες των θεμάτων οἱ οποίοι ἔχουν χάσει την οικονομική δυνατότητα να ἐξοπλίζονται και να συμμετέχουν σε ἐκστρατείες. Ἡ σύγχρονη ἔρευνα θεωρεῖ ὅτι οἱ «ἀπελάτες» ἀνήκαν στους «ακρίτες». Ο Α. J. Cappel, "Apelatai", *The Oxford Dictionary of Byzantium* 1 (New York - Oxford 1991), 127-128, ταυτίζει τους «ἀπελάτες» με τους «τραπεζίτες», χωρὶς ὅμως να βασίζεται στα δεδομένα των πηγῶν.

9. Κεκαυμένος, *Στρατηγικόν*, ed. B. Wassiliewsky – V. Jernstedt, *Cecaumeni Strategicon* (St. Petersburg 1896), 17, 18-26: «πόθεν σε ταῦτα συμβαίνειν εἴωθεν; οἶδα γαρ, ὅτι περισσοτέρως ἐξ ἀπειρίας των ακριτῶν. ἀπειρίαν γαρ ἐχόντων τῆς στρατηγικῆς γνώσεως και σοφίας και μη συλλογιζομένων τι ἐκ τούτου και τι ἐξ ἐκείνου συμβαίνειν εἴωθεν, ἀλλὰ ἀπείρωσ τα πράγματα διυθύνοντων και τοις βασιλεῦσι τα προς χάριν ἐπιστελλόντων και λεγόντων, οὐ μόνον τοιαῦτα, ἀλλὰ και ἄλλα χείρονα συμβαίνουσι. ὅθεν ἐνταῦθα μεμπτεῖο εἰσι και κολάσεως ἀξιοι· εἰ δε και τας ἐξ ἀνθρώπων τιμωρίας φύγωσι, την του Θεοῦ δικαιοκρισία οὐκ ἐκφεύζονται». Ο Κεκαυμένος, τὸ ἔργο του οὐποῖο χρονολογεῖται περὶ τὸ 1075, ἀναφέρεται και στην κατάσταση που επικρατοῦσε στο σύνορο του Δούναβη.

10. M. C. Bartusis, *The Late Byzantine Army. Arms and Society 1204-1453* (Philadelphia 1992), 26-27.

11. Γεώργιος Παχυμέρης, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, ed. A. Failler, *Georges Pachymères, Relations historiques* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae 14, Paris 1984), 27-35.

Βιβλιογραφία :

	Lilie R.J. , <i>Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber Studien zur Strukturwandlung des byzantinischen Staates im 7. und 8. Jahrhundert</i> , München 1976, <i>Miscellanea Byzantina Monacensia</i> 22
	Toynbee A. , <i>Constantine Porphyrogenitus and his World</i> , OUP, London – New York – Toronto 1973
	Haldon J.F. , <i>Warfare, State and Society, in the Byzantine World 565-1204</i> , London 1999
	Canard M. , "Byzantium and the Muslim World to the Middle of the Eleventh Century", <i>The Cambridge Medieval History</i> , 4:1, Cambridge 1966, 696-735
	Bartusis M.C. , <i>The Late Byzantine Army. Arms and Society 1204-1453</i> , Philadelphia 1992
	Winfield D., Foss C. , <i>Byzantine Fortifications. An Introduction</i> , Pretoria 1986
	Southern P., Dixon Karen R. , <i>The Late Roman Army</i> , London 1996
	Ahrweiler H. , "L'Asie Mineure et les invasions arabes (VIIè - IXè siècles)", <i>Revue Historique</i> , 227, 1962, 1-32
	Cappel A.J. , "Akritai", <i>The Oxford Dictionary of Byzantium</i> 1, New York – Oxford 1991, 47
	Cappel A.J. , "Apelatai", <i>The Oxford Dictionary of Byzantium</i> 1, New York – Oxford 1991, 127-128
	Haldon J.F., Kennedy H. , "The Arab-Byzantine Frontier in the Eighth and Ninth Centuries", <i>Zbornik Radova Vizantoloskog Instituta</i> , 19, 1980, 79-116
	Hopwood K.R. , "The Byzantine–Turkish Frontier c. 1250-1300", M. Köhbach, Gisela Prochaska-Eisl, Claudia Römer, <i>Acta Viennensia Ottomanica: Akten des 13. CIEPO-Symposiums</i> , Wien 1999, 153-161

Ακρίτες

	Oikonomides N. , "L'épopée de Digènes et la frontière orientale de Byzance aux Xe et XIe siècles", <i>Travaux et Mémoires</i> , 7, 1979, 375-397
	Pertusi A. , "Tra storia e leggenda: Akritai e Ghâzi sulla frontiera orientale di Bisanzio", <i>Actes de XIVe Congrès International des Etudes Byzantines 1</i> , (Bucharest 1972, 237-283

Δικτυογραφία :

	Acritic songs http://en.wikipedia.org/wiki/Acritic_songs
	Digenes Akrites: New Approaches to Byzantine Heroic Poetry http://www.storesonline.com/members/byzantinebooks/A0201.html

Γλωσσάριο :

	καμινοβίγλιον, το Σκοπιά η οποία χρησιμοποιούσε φωτιά ή καπνό για να ειδοποιήσει για τυχόν επιδρομές.
	κλεισουράρχης, ο Επίσης, κλεισουριάρχης. Βυζαντινός όρος για το διοικητή κλεισούρας ή κλεισαρχίας. Η τελευταία ήταν στρατιωτική μονάδα με καθήκον την άμυνα ορεινού περάσματος· ο όρος χρησιμοποιείται επίσης για να δηλώσει διοικητική μονάδα μικρότερη από το θέμα.
	πρόνοια, η Θεσμός που ανάγεται στον 11ο αιώνα. Πρόκειται κυρίως για γαίες που εκχωρούνται σε σημαντικούς στρατηγούς ή στην Εκκλησία· γενικότερα πρόκειται για την παραχώρηση του δικαιώματος να εισπράττει ένας αξιωματούχος απευθείας από τους υπηκόους ό,τι αυτοί υποχρεώνονταν να πληρώνουν κανονικά στο κράτος. Οι πρόνοιες που δίνονταν σε στρατιωτικούς αξιωματούχους ως ανταμοιβή για υπηρεσίες ήταν ισόβιο προνόμιο, αλλά δε διαβιβάζονταν στους απογόνους του προνοιάριου. Σε περίπτωση παραχώρησης πρόνοιας σε μονές ή στην Εκκλησία, η δωρεά από πλευράς του κράτους ήταν μόνιμη.
	στρατηγός, ο Κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο τα καθήκοντα του στρατηγού ήταν πολιτικά. Στη Μέση Βυζαντινή περίοδο ο στρατηγός ήταν αξιωματούχος επικεφαλής του θέματος (στρατός και περιοχή δικαιοδοσίας)· συγκέντρωνε στα χέρια του τόσο στρατιωτική όσο και πολιτική εξουσία. Κατά την Ύστερη Βυζαντινή περίοδο περιορίστηκε στο στρατιωτικό ρόλο του.
	τουρμάρχης, ο Πολιτικός και στρατιωτικός διοικητής τούρμας, υποδιαίρεσης του θέματος.

Πηγές

Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, *Εκθσεις της βασιλείου τάξεως*, ed. I. I. Reiske, *Constantini Porphyrogeniti De cerimoniis aulae byzantinae*. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (Bonn 1829).

Περί Παραδρομής Πολέμου, ed. G. T. Dennis, *Three Byzantine Military Treatises*. Corpus Fontium Historiae Byzantinae 25 (Washington 1985).

Περί Καταστάσεως Απλήκτου, ed. G. T. Dennis, *Three Byzantine Military Treatises*. Corpus Fontium Historiae Byzantinae 25 (Washington 1985).

Κεκαυμένος, *Στρατηγικόν*, ed. B. Wassiliewsky – V. Jernstedt, *Cecaumeni Strategicon* (St. Petersburg 1896).

Γεώργιος Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, ed. A. Failler, *Georges Pachymères, Relations historiques 1*. Corpus Fontium Historiae Byzantinae 14.1 (Paris 1984).

Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, ed. I. Bekker, *Nicephori Gregorae Historia Byzantina 3*. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (Bonn 1855).

Ακρίτες

Παραθέματα

Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, Έκθεσις της βασιλείου τάξεως, ed. I. I. Reiske, Constantini Porphyrogeniti De ceremoniis aulae byzantinae (Bonn 1829), 696, 1-4:

εάν δε παντελώς εξαπορώσιν και ου δύνανται ουδέ μετά των διδομένων αυτοίς συνδοτών την ιδίαν στρατείαν εξυπηρετείν, τότε αδορεύονται και δίδονται εις απελάτας.

{Εάν (ενν. οι στρατιώτες) είναι εντελώς άποροι και δεν μπορούν, ακόμη και αφού τους έχουν δοθεί άλλοι στρατιώτες για οικονομική ενίσχυση, να εκπληρώσουν τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις, τότε απαλλάσσονται από αυτές και μετατίθενται στους απελάτες.}

Περί Παραδρομής Πολέμου, ed. G. T. Dennis, Three Byzantine Military Treatises (Washington 1985), 1, 4-17:

Τους των μεγάλων ακριτικών θεμάτων την πρόνοιαν αναδεχομένους, και υπό την αυτών επικράτειαν τας κλεισούρας έχοντας, πάση μηχανή και προθέσει και αγρύπνω επιμελεία προσήκει σπουδάξειν και αγωνίζεσθαι τας των Ρωμαίων χώρας διαφυλάττειν της των πολεμίων επιδρομής ασινείς και ανεπηρεάστους, βιγλάτορας εφιστώντας ρωμαλέους και επιτηδείους, και τας οδούς εις άκρον επισταμένους. και ει μεν όρη εισιν υψηλά και δύσβατα διορίζοντα την πολεμίαν, εν τούτοις τας βίγλας ίστασθαι. απέχειν δε τας στάσεις διά των βιγλατόρων άχρι μιλίων γ' ή δ'. και ηνίκα τους εχθρούς εξερχομένους θεάσονται, δρομαίως απέρχεσθαι εις το έτερον στασίδιον και απαγγέλλειν α θεάσαντο, κακείνους πάλιν προς το έτερον στασίδιον σπουδή πολλή. και ούτω καθεξής μηνύεσθαι τα των καβαλλαρίων στασίδια εις τους εφωμάλους τόπους ιστάμενα, και δι' αυτών αναμανθάνειν τον στρατηγόν την των εθνών έφοδον. Καρτερείν δε αυτούς ημέρας πεντεκαίδεκα εν τη των οδών φυλακή, επιφερομένους και την διαρκούσαν αυτοίς τροφήν των αυτών ημερών. ειθ' ούτως απέρχεσθαι ετέρους εις την τούτων υπαλλαγήν, καλώς αδουμιαζομένους και ευτρεπιζομένους παρά των αρχόντων, και σώους και ανελλιπίεις κατά τον τυπωθέντα αριθμόν αποστελλομένους, και μη δι' αισχρόν κέρδος οίκου καθέξεσθαι παρά των αρχόντων αυτών εαθώσιν.

{Όσοι έχουν τη διοίκηση των μεγάλων συνοριακών θεμάτων και τα ορεινά περάσματα ανήκουν στη ζώνη ευθύνης τους, πρέπει να μελετούν συνέχεια και να προετοιμάζονται ανά πάσα στιγμή και να αγωνίζονται να διατηρήσουν τα βυζαντινά εδάφη σώα κα αβλαβή από τις επιδρομές των εχθρών, τοποθετώντας σκοπούς εύρωστους και ικανούς και που να γνωρίζουν τέλεια το οδικό δίκτυο. Όταν στα σύνορα υπάρχουν ψηλά βουνά, οι σκοπιές να τοποθετούνται εκεί και να απέχουν τρία ή τέσσερα μίλια η μία από την άλλη. Όταν δουν τους εχθρούς να έρχονται, να τρέξουν στην άλλη σκοπιά και να ενημερώσουν για όσα είδαν. Αυτοί πρέπει να σπεύσουν στην επόμενη σκοπιά έως ότου, από σκοπιά σε σκοπιά, ειδοποιηθούν οι έφιππες περίπολοι στα πεδινά μέρη και από αυτές ενημερωθεί ο στρατηγός για την επιδρομή των βαρβάρων. Οι σκοποί που επιτηρούν τις οδούς θα παραμένουν στις θέσεις του γύρω 15 ημέρες, έχοντας μαζί τους αρκετή τροφή για το διάστημα αυτό, κατόπιν θα έρχονται άλλοι σκοποί για να τους αντικαταστήσουν. Θα πρέπει να έχουν επιθεωρηθεί και προετοιμασθεί ικανοποιητικά από τους αξιωματικούς. Θα πρέπει να αποστέλλονται ακριβώς όσοι προβλέπεται να σταλούν, χωρίς να λείπει κάποιος, και οι αξιωματικοί τους να μην δωροδοκούνται για να τους αφήνουν να παραμένουν στις εστίες τους.}

Περί Παραδρομής Πολέμου, ed. G. T. Dennis, Three Byzantine Military Treatises (Washington 1985), 2, 3-10:

Αναγκαία δε η των καμινοβιγλατόρων ύπαρχει ωφέλεια. και χρη τον στρατηγόν και τούτων πολλήν ποιείσθαι την επιμέλειαν, και εν επιτηδείοις τόποις εφιστάν τα καμινοβίγλια. όπως, ηνίκα κίνησις των εχθρών γένηται, και οι βιγλάτορες ταύτης αισθωνται διά των καμινοβίγλων, και ο στρατηγός την εξέλευσιν των εχθρών προγινώσκη, και ποίαν οδόν εξελθείν μέλλωσι, και αι χώραι δι' αυτών τε και των εκσπηλατόρων καταμηνυόμεναι, τοις οχυρώμασι καταφεύγωσι και τα τούτων θρέμματα.

{Η χρησιμότητα των φυλακίων είναι μεγάλη. Ο στρατηγός πρέπει να φροντίζει με μεγάλη επιμέλεια για τα φυλάκια και να τα τοποθετεί σε κατάλληλα σημεία, ώστε, όποτε οι εχθροί βρίσκονται σε κίνηση, οι περίπολοι να το μαθαίνουν από τα φυλάκια και να ειδοποιείται και ο στρατηγός για την επιδρομή των εχθρών και από ποιο δρόμο σκοπεύουν να εισβάλουν. Έτσι και η ύπαιθρος θα εκκενωθεί, ειδοποιημένη από τα φυλάκια και τους φυγαδευτές, και οι κάτοικοι θα καταφύγουν στα οχυρά μαζί με τα ζωντανά τους.}

Περί Παραδρομής Πολέμου, ed. G. T. Dennis, Three Byzantine Military Treatises (Washington 1985), 2, 11-31:

Ακρίτες

Εν δε ταις άκραις των Αρμενιακών θεμάτων, επειό οι Αρμένιοι οι καλώς ουδέ ασφαλώς την των βιγλών εκτελούσι δουλείαν, οφειλόμενόν εστι φυλάττεσθαι τον από παλαιού κρατήσαντα τύπον εν ταις βίγλαις των Αρμενίων. και ανθρώπους επιλέγεσθαι και απογράφεσθαι επιτηδείους, λαμβάνοντας μισθόν από του στρατού επισωρευόμενον, υπέρ ων ο τοιούτος στρατός τη των βιγλών λειτουργία υπηρετείν ώφειλεν, ωσαύτως και ανώνων εκάστω μηνί την τετυπωμένην, και υπαλλάττειν αυτούς καθ' έκαστον μήνα, και δι' αυτών τας οδούς εν αις οι πολέμιοι εξέρχονται φυλάττειν ασφαλώς. Αλλ' επειό ουδέ αυτοί οι μετά μισθού και ανώνας, Αρμένιοι όντες, καλώς τη των βιγλών υπηρετούσι δουλεία, από των αποστελλομένων κατασκόπων χρητας κινήσεις των φοσσάτων αναμανθάνειν. και τραπεζίτας επιλέγεσθαι γενναίους και ανδρείους, ους οι Αρμένιοι τασιναρίους καλούσιν, και εν ματρικίοις απογράφεσθαι, και αρχηγούς εν αυτοίς εφιστάν, οίς προς τη ανδρεία και πολλή εμπειρία των οδών και των της Συρίας χωρών πρόσεστι. και τούτους διηλεκώς αποστέλλειν του κατέρχεσθαι εις τας των πολεμίων χώρας και καινοτομείν αυτάς και βλάπτειν. και εί που δυνηθώσι τινάς κατασχείν των πολεμίων, και προς τον την αρχήν διέποντα στρατηγόν αποκομίζειν, όπως δι' αυτών τας των εχθρών κινήσεις και βουλάς αναμανθάνη.

{Στη συνοριακή γραμμή των αρμενικών θεμάτων, επειδή οι Αρμένιοι δεν εκτελούν τα καθήκοντα του σκοπού ικανοποιητικά και με ακρίβεια, είναι αναγκαίο να τηρείται η πρακτική που έχει επικρατήσει από παλιά, δηλαδή να επιλέγονται και να καταγράφονται άνθρωποι ικανοί, οι οποίοι θα λαμβάνουν μισθό συγκεντρωμένο από τους στρατιώτες των αρμενικών θεμάτων, οι οποίοι θα τον έπαιρναν κανονικά για να εκτελέσουν την υπηρεσία του παρατηρητή. Επίσης, κάθε μήνα θα λαμβάνουν τις προβλεπόμενες χορηγίες. Οι παρατηρητές αυτοί θα αντικαθίστανται κάθε μήνα και θα επιτηρούν ανελλιπώς τις οδούς που συνήθως ακολουθούν οι επιδρομείς. Αλλά επειδή ούτε αυτοί που θα υπηρετούν με μισθό και σιτηρέσιο θα εκτελούν ικανοποιητικά τα καθήκοντα του σκοπού, αφού είναι Αρμένιοι, χρειάζεται να μαθαίνεις τις κινήσεις των επιδρομέων από τους κατασκόπους που στέλνεις. Επίσης, διάλεξε γενναίους και ανδρείους «τραπεζίτες», που οι Αρμένιοι τους αποκαλούν «τασιναρίους», και κατάγραφέ τους στα στρατιωτικά μητρώα, τοποθετώντας και κάποιους επικεφαλής, οι οποίοι θα διαθέτουν, πέρα από την ανδρεία, και μεγάλη εμπειρία των οδών και των περιοχών της Συρία. Αυτούς θα τους στέλνεις συνέχεια να κατεβαίνουν στην ύπαιθρο των εχθρών, να τη λεηλατούν και να την καταστρέφουν. Επίσης, αν μπορούν, να συλλάβουν αιχμαλώτους και κάποιους από τους εχθρούς και να τους πάνε στον επικεφαλής στρατηγό, για να μάθει από αυτούς τις κινήσεις και τα σχέδια των αντιπάλων.}

Περί Παραδρομής Πολέμου, ed. G. T. Dennis, *Three Byzantine Military Treatises* (Washington 1985), 7, 2-13:

Παρασκευήν δε και κίνησιν μεγάλου φοσσάτου ακούων, εν ω καιρώ μάλιστα είωθει τα μεγάλα συναθρίζεσθαι φοσσάτα, ήγουν των Αυγούστω μηνί. εν γαρ των τοιούτω καιρώ από τε Αιγύπτου, Παλαιστίνης τε και Φοινίκης, και της Κοίλης Συρίας, πλήθη ανήρχοντο εν Κιλικία, και εν ταις χώραις Αντιοχείας, του Χάλεπε, και προσλαμβάνοντες και Αραβες τω Σεπτεμβρίω μηνί την κατά Έρωμαίων εποιοούντο εξέλευσιν. εν τω τοιούτω τοίνυν καιρώ, ότε η συνάθροισις του φοσσάτου των πολεμίων μέλλει γίνεσθαι, συνεχέστερον τους τραπεζίτας αποστέλλειν ήτοι τα τασινακία, και κατασκόπους πλείστους των χρησίμων και πιστών.

{Ο στρατηγός πρέπει να έχει τον νου του για ειδήσεις περί ετοιμασίας και κινήσεως μεγάλου εκστρατευτικού σώματος, ειδικά την εποχή που συνήθως προετοιμάζονται τα μεγάλα εκστρατευτικά σώματα, δηλ. τον μήνα Αύγουστο. Διότι την εποχή αυτή πολλοί έρχονται από την Αίγυπτο, την Παλαιστίνη, τον Λίβανο και τη νότια Συρία στην Κιλικία, την περιοχή γύρω από την Αντιόχεια και το Χαλέπι και, προσθέτοντας στη δύναμή τους κατοίκους της Αραβικής Χερσονήσου, εισβάλλουν στη Μικρά Ασία τον Σεπτέμβριο. Εκείνο το χρονικό διάστημα, όταν πρόκειται να γίνει η συγκέντρωση του εχθρικού εκστρατευτικού σώματος, πρέπει να αποστέλλει συνέχεια τους «τραπεζίτες», δηλαδή τα «τασινακία», και πάρα πολλούς ικανούς και έμπιστους κατασκόπους.}

Περί Καταστάσεως Απλήκτου, ed. G. T. Dennis, *Three Byzantine Military Treatises* (Washington 1985), 18, 16-21:

Έστωσαν δε και χωσάριοι πλείστοι και επιτήδαιοι παρά τω της ανατολής λαώ καλούμενοι τραπεζίται, και συνεχώς άλλοι αλλαχόθι της χώρας εισίτωσαν προς το αιχμαλωτίζειν ανθρώπους, ίνα δι' αυτών ακριβώς αι των πολεμίων αναδιδάσκωνται βουλαί, είτε επισυνάγονται ή συμμάχους δέχονται, και συντόμως ειπείν, ίνα των παρ' αυτοίς μελετωμένων λανθάνη μηδέν.

{Πρέπει επίσης να υπάρχουν πάρα πολλοί και ικανοί «χωσάριοι», οι οποίοι στα στρατεύματα της Μικράς Ασίας ονομάζονται «τραπεζίται», και συνεχώς να εισέρχονται στην περιοχή από διάφορες κατευθύνσεις για να αιχμαλωτίζουν ανθρώπους, ώστε από εκείνους να αποκαλύπτονται σαφώς τα σχέδια των αντιπάλων, αν συγκεντρώνονται ή αν συνάπτουν συμμαχίες, εν ολίγοις να μην μας διαφεύγει τίποτα από όσα σχεδιάζουν.}

Ακρίτες

Κεκαυμένος, Στρατηγικόν, ed. B. Wassiliewsky - V. Jernstedt, Cecaumeni Strategicon (St. Petersburg 1896), 17, 18-26:

πόθεν δε ταῦτα συμβαίνειν εἰώθεν; οἶδα γὰρ, ὅτι περισσοτέρως ἐξ ἀπειρίας τῶν ακριτῶν. ἀπειρίαν γὰρ ἐχόντων τῆς στρατηγικῆς γνῶσεως καὶ σοφίας καὶ μὴ συλλογιζομένων τι ἐκ τούτου καὶ τι ἐξ ἐκείνου συμβαίνειν εἰώθεν, ἀλλὰ ἀπειρώς τὰ πράγματα διιθυνόντων καὶ τοὺς βασιλεῦσι τὰ πρὸς χάριν ἐπιστελλόντων καὶ λεγόντων, οὐ μόνον τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα χεῖρονα συμβαίνουσι. ὅθεν ἐνταῦθα μεμπτέοι εἰσὶ καὶ κολάσεως ἄξιοι· εἰ δὲ καὶ τὰς ἐξ ἀνθρώπων τιμωρίας φύγωσι, τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίαν οὐκ ἐκφεύζονται.

{Για ποια αἰτία, ὅμως, συνηθίζουν νὰ συμβαίνουν αὐτὰ; Πιστεύω ὅτι τὰ περισσότερα οφείλονται στὴν ἀπειρία τῶν επικεφαλῆς τῶν συνοριακῶν διοικήσεων, διότι δὲν ἔχουν γνῶσεις καὶ ἐμπειρία στὴ στρατιωτικὴ τέχνη, ἐνῶ ἀδυνατοῦν νὰ υπολογίσουν τὶς συνέπειες τῆς μίας ἢ τῆς ἄλλης ἐνέργειας, ἀλλὰ ἀσκοῦν διοίκηση ὄντας ἀπειροὶ καὶ στοὺς αυτοκράτορες γράφουν καὶ ἀναφέρουν μόνον τὰ εὐχάριστα. Για τοὺς λόγους αὐτοὺς συμβαίνουν ὄχι μόνον αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα χεῖρότερα. Ἀπὸ αὐτὸ συμπεραίνουμε ὅτι εἶναι ἀξιοκατάκριτοι καὶ θὰ πρέπει νὰ τιμωροῦνται. Ἀκόμη ὅμως καὶ ἀν διαφύγουν τὴν τιμωρία τῶν ἀνθρώπων, δὲν θὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τῆς Θεῆς δικαιοσύνης.}

Κεκαυμένος, Στρατηγικόν, ed. B. Wassiliewsky - V. Jernstedt, Cecaumeni Strategicon (St. Petersburg 1896), 26, 10-12:

φύλαττε, ακρίτα, τὰ κάστρα καὶ τὴν ἐμπιστευθεῖσαν χώραν, καὶ τοὺς πλησίον σου τοπάρχαις μὴ ἐμπιστεύης, εἰ καὶ πάνυ ὁμολογοῦσι εἶναι φίλοι σου.

{Διοικητὴ τῆς παραμεθορίου, νὰ φυλάς τὰ κάστρα καὶ τὴν περιοχὴ που σου ἐμπιστεύθηκαν καὶ νὰ μὴ ἔχει ἐμπιστοσύνη στοὺς τοπικοὺς ηγεμόνες με τοὺς ὁποίους συνορεύεις, ἀκόμη καὶ διατείνονται ὅτι εἶναι φίλοι σου.}

Γεώργιος Παχυμέρης, Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι, ed. A. Failler, Georges Pachymères, Relations historiques (Paris 1984), 27, 18 - 29, 19:

Ὅπως οἱ παλαιοὶ κατωχύρουν τὰς ἀκρας.

Εκεῖνοι τοῖνυν δυοῖν μέσον ἐχθροῖν ἐναπειλημμένοι, ἐξ ἑώ μιν Περσῶν, ἐκ δὺσεως δ' Ἰταλῶν, οὐ μόνον τὸ πρὸς τὴ θάλασση, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνώτατον κατασχόντων, καὶ εἰς στενὸν κομηδὴ ἀμφοτέρωθεν καταστάντες, ὡς μὴδ' ἐλευθέρως ἀναπνεῖν εἴσθαι, τὴ μιν Ἰταλικὸν ἔχοντες συμμαχικὸν ἐπήεσαν Πέρσαις, τῆ δε Σκυθικὸν προσλαβόμενοι, ἄρτι τότε φανέν τε καὶ προσληφθέν, ἀνώθουν τοὺς Ἰταλοῦς. Σκοπὸς δ' ἦν ἐκεῖνοις ἀκρας ἀσφαλεῖσι τὸ μέσον κατοχυροῦν. Καὶ τὸ μιν πρὸς θάλασσαν οὐκ εἶχον οχυρώματι ἄλλω ἢ θαλάσση κατασφαλιζέσθαι [...] τὸ δε πρὸς ἑώ οχυροῦν εἶχον ἐρυμνοὺς ὄρεσιν, εἰ προλάβοιεν. Καὶ διὰ ταῦτα, ἐπεὶ οὐκ εἶχον ἄμα πρὸς ἐκάτερα μάχεσθαι καὶ ὅτι τὰ μιν πρὸς ἑώ ὄρη μέχρι πολλοῦ ἀνέχοντα καὶ τὸ ἀσφαλές κατεγγυῶντα τοὺς κατοικήσουσι, τοὺς Πέρσαις οὐκέτι διηνεκῶς προσκαταληφθέντα, προσδόκιμα σφίσι κατασχεῖν ἦσαν καὶ διὰ τῆς ἐκείνων ἀσφαλείας τὰ οικεῖα εὐ θέσθαι, τῷ δε τῆς θαλάττης μέρει οὐχ οἷοί τ' ἦσαν χρήσασθαι οχυρώματι πρότερον ἢ τοὺς Ἰταλοῦς ἐκβαλεῖν ἐκεῖθεν, ἐσπένδοντο μιν πλέον τοὺς Πέρσαις καὶ ἀνακωχὴν ἐδίδουν τῷ πρὸς ἐκεῖνους πολέμῳ, ἐτήσιον τέλος τάξαντες δίδοναι, ὁ δὴ καὶ ἐδίδουν οὐκ ἐς μακρόν, τοὺς δ' Ἰταλοῖς ὅλαις ἐπεῖχον ὁρμαῖς. Συχνοὶς δε πόνοις καὶ ἀκαταγωνίστοις πολέμοις ἐνιδρύντες, ἐκεῖνους μιν ἐξῴσαι καὶ, ναυσὶν οικεῖαις παραπλέειν παρεσχικότες τὴν θάλασσαν, ἱκανὴν τοὺς ἐκεῖσε τῶν Ῥωμαίων οἰκοῦσιν ἐδίδουν ἀσφάλειαν· εἶτα νῶτα στρέψαντες, ἐκόντων ἀκόντων Περσῶν, ὄρεσιν ἐπεβάλλοντο, συχνοὶς δε τοὺς πανταχόθεν ἐποικοὺς καὶ ἰσχυροὺς κατασφαιλισάμενοι, ἐρυμνά τείχη καὶ οἶον δυσεπιχειρήτους θριγκοὺς τῆ Ῥωμαϊδὶ ταῦτα κατέστησαν.

{ Πῶς οἱ παλαιότεροι οχύρωναν τὰ σύνορα.

Εκεῖνοι λοιπόν, εὐρισκόμενοι μεταξύ δύο ἐχθρῶν, στα μὲν ἀνατολικά τῶν Τούρκων, στα δε δυτικά τῶν Ἰταλῶν, οἱ ὁποῖοι κατεῖχαν ὄχι μόνον τὰ παραθαλάσσια μέρη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνδοχώρα, καὶ δεχόμενοι πιέσεις καὶ ἀπὸ τοὺς δύο, σε σημεῖο που νὰ μὴ μποροῦν νὰ ἀναπνεύσουν ἐλεύθερα, ἐπιτίθεντο στοὺς Τούρκους ἔχοντας συμμαχοὺς τοὺς Ἰταλοῦς καὶ, συμμαχώντας με τοὺς Κουμάνους, οἱ ὁποῖοι τότε ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους, ἀπωθούσαν τοὺς Ἰταλοῦς. Σκοπὸς τοὺς ἦταν νὰ περιφρουρήσουν τὶς ἐνδιάμεσες περιοχὲς με ἰσχυρὰ σύνορα. Τὶς μὲν παραθαλάσσιες περιοχὲς δὲν μποροῦσαν νὰ τὶς ἐξασφαλίσουν με ἄλλο οχύρωμα, παρὰ μόνον με τὴ θάλασσα [...] τὸ δε ἀνατολικὸ σύνορο ἦταν οχυρωμένο με ἀπόρθητα βουνά. Για τὸν λόγο αὐτὸν – ἐπειδὴ δὲν μποροῦσαν νὰ μάχονται σε δύο μέτωπα καὶ λόγῳ του ὅτι τὰ βουνά στη Μικρὰ Ἀσία ἦταν πολὺ ψηλά καὶ ἐξασφάλιζαν τὴν ἀσφάλεια τῶν κατοίκων, καθὼς οἱ Τούρκοι ἀκόμη δὲν τὰ εἶχαν καταλάβει ἐξολοκλήρου καὶ ὑπῆρχε ἡ προσδοκία ὅτι, κατέχοντάς τὰ οἱ Βυζαντινοὶ, χάρις στὴν ἀσφάλειά τους θὰ προστάτευαν τὰ ἐδάφη τους, ἐνῶ στα παραθαλάσσια μέρη δὲν μποροῦσαν νὰ κτίσουν οχυρὰ ἀν πρῶτα δὲν ἐδίωχνα ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς Ἰταλοῦς – γι' αὐτὸ λοιπόν υπέγραψαν συνθήκη με τοὺς Τούρκους καὶ ἔκαναν

Ακρίτες

ανακαυχή στον μεταξύ τους πόλεμο, συμφωνώντας να καταβάλλουν ετήσια εισφορά, την οποία μάλιστα δεν άργησαν να σταματήσουν, και ρίχτηκαν με όλες τους τις δυνάμεις στον αγώνα εναντίον των Ιταλών. Αφού κόπιασαν με μεγάλες προσπάθειες και δύσκολους πολέμους και κατάφεραν να τους εκδιώξουν και να πλέουν στη θάλασσα με δικά τους πλοία, παρέχοντας αρκετή ασφάλεια στους Βυζαντινούς που κατοικούσαν στις περιοχές αυτές, έκαναν μεταβολή και, μην υπολογίζοντας τους Τούρκους, κατέλαβαν τα βουνά, ασφαρίζοντας τα με πολλούς και δυνατούς εποίκους από όλες τις περιοχές, καθιστώντας τα βουνά αυτά ισχυρά τείχη και απόρρητες οχυρώσεις των βυζαντινών εδαφών της Μικράς Ασίας.}

Γεώργιος Παχυμέρης, Συγγραφικαί Ιστορίαι, ed. A. Failler, Georges Pachymères, Relations historiques (Paris 1984), 29, 20 - 31, 20:

Όπως των εν ταις άκραις επεμελούντο ανδρών και πραγμάτων.

Ου μνη δε και ατημελήτους τους προς τοις όρεσιν οικούντας εἰων, ως ετοιμούς μεταναστεύσοντας, εἰ που αμηγέπη οι εναντίοι προσβάλοιεν, μηδέν έχοντας το πείθον μένειν και παρά δύναμιν, εἰ ποι παρείκοι, προς εκείνους ανδριζέσθαι· ἀλλ' ατελείας μεν τους πάντας, προνοίας δ' εκ τούτων τους επιδοξότερους και οἰς τολμήεν το φρόνημα γράμμασιν εδωρόντο βασιλικοί. Και δη, του χρόνου προϊόντος, ηῦξανον ταις περιουσίαις, και πλούτος επέρρει σφίσι συχνός. Παρ' όσον δ' εκείνοις ενευθηνείσθαι ξυνέβαινε τοις κατά τον βίον, παρά τοσούτον και προς τους εναντίους εθάρρουν, και πολλοίς τοις εκείθεν ετρύφων, νυκτιλοχούντες και οσημέραι την των εναντίων περικόπτοντες και τα πολλά ληϊζόμενοι· εξ ων συνέβαινε αυτοίς μεν ομόσε τοις αντιπάλοις χωρούσι προβεβλήσθαι των ενδοτέρω, τους δ' εξαρτωμένους τας ελπίδας εκείνων επί της οικείας διατρίβειν ανέδην και ταις οικείαις προσανέχειν φροντίσι, τους μέντοι επί των αρχών της στρατηγίας όντας, των όπισθεν ασφαλώς ως οίόν τ' έχοντας, την μάχην ετέρωσε τρέπειν και μη ούσαν ταις επιθέσεσιν ερεθίζειν και φθάνειν κακώς διατεθέντας ετέρους πρότερον ή αναμένειν πάσχειν ετέρωθεν τα δεινά. Το δε σύμπαν ην κατορθούμενον, των άκρων καλώς εχουσών και μηδ' αν εἰ τι και γένοιτο, των εκεί καθυπειζόντων ανδρών, εἰ πη και αντιτείνειν τολμών οι αντικείμενοι, και ταύτα και της αρχής εγγύθεν ούσης, ανθεξούσης ετοιμού προς άπαν το αντιστησόμενον. Και τα μεν πρότερα τοιαύτα και ούτως έχοντα, μη μόνον αις ερρέθη ατελείαις τε και προνοίας, αλλά γε και καθημεριναίς φιλοτησίαις βασιλικαίς των τας άκρας οικούντων βρενθυνομένων και ουδέν ό τι μη πλούτου σημεῖον εχόντων, καντεύθεν και αρραθυμότερον μεν φυλασσόντων, θαρραλεώτερον δ' εισβαλλόντων και αντισχόντων τοις, εἰ πη ισχύσαιεν, κακοποιούσι τα ημέτερα.

{ Πώς φρόντιζαν για τους ανθρώπους και τις υποθέσεις των συνόρων.

Σε καμμία περίπτωση δεν άφησαν χωρίς φροντίδα τους κατοίκους των βουνών, οι οποίοι ήσαν έτοιμοι να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και να φύγουν, αν οι αντίπαλοι προχωρούσαν σε εχθρική ενέργεια, καθώς δεν είχαν τρόπο να τους πείσουν να παραμείνουν και, αν παρίστατο ανάγκη, να αντιμετωπίσουν με γενναιότητα τους επιδρομείς. Αντιθέτως, παρείχαν φοροαπαλλαγές σε όλους, ενώ στους ενδοξότερους και γενναιότερους από αυτούς εξασφάλισαν, με αυτοκρατορικά διατάγματα, την κατοχή στρατιωτικών κτημάτων. Έτσι, καθώς περνούσε ο καιρός αυξάνονταν οι περιουσίες τους και έρεε άφθονος πλούτος. Όσο η οικονομική τους κατάσταση βελτιωνόταν, τόσο μεγάλωνε και το θάρρος τους απέναντι στους εχθρούς και ζούσαν σε βάρος τους, στήνοντας ενέδρες τη νύκτα και καθημερινά καταστρέφοντας και λεηλατώντας τις εχθρικές περιοχές. Το αποτέλεσμα ήταν ότι, με τις επιθέσεις τους εναντίον των εχθρών, προστάτευαν όσους κατοικούσαν στην ενδοχώρα, και οι ίδιοι παρέμεναν στις εστίες τους και φρόντιζαν τις δουλειές τους, αφού από αυτό εξαρτάτο η ευπορία τους, ενώ οι στρατιωτικοί διοικητές, έχοντας ασφαλισμένα τα μετόπισθεν, μπορούσαν να αποτρέπουν τις συγκρούσεις και να μην τις αφήνουν να προκαλέσουν καταστροφές ή να περιμένουν να πάθουν συμφορά από άλλους. Όλο αυτό είχε κατορθωθεί επειδή ευημερούσαν οι παραμεθόριες περιοχές και οι κάτοικοί τους αντιστέκονταν στις πιέσεις των εχθρών, ενώ, αν συνέβαινε κάτι, η διοίκηση βρισκόταν κοντά και επενέβαινε αμέσως για να προβάλλει αντίσταση. Στο παρελθόν, λοιπόν, έτσι είχε η κατάσταση. Όχι μόνο με φοροαπαλλαγές και παροχή γαιών, αλλά και με καθημερινές παροχές στους ακρίτες εκ μέρους των αυτοκρατόρων φαινόταν η προς αυτούς φροντίδα και ο πλούτος τους. Έτσι, επιτηρούσαν μεν τα σύνορα με μεγαλύτερη προθυμία και είχαν μεγαλύτερο θάρρος όταν επέδραμαν οι ίδιοι ή απέκρουαν όσους κατάφεραν να λεηλατήσουν τα εδάφη μας.}

Γεώργιος Παχυμέρης, Συγγραφικαί Ιστορίαι, ed. A. Failler, Georges Pachymères, Relations historiques (Paris 1984), 31, 21 - 33, 11:

Όπως, αλούσης πάλαι της πόλεως παρ' Ιταλών, εξησθένησε τα κατά την ανατολήν και περί του Χανδρηνού.

Εξ ότου δ' η Κωνσταντίνου 'Ρωμαίοις εάλω και ην απαναστρέφειν ανάγκη τη πατριδι τα τέκνα, και πρότερον των άλλων οἰς ην το κρατειν, ξυνέβαινε μεν ένθεν εξασθενείν εκείνους τη διαστάσει των βασιλέων, έδει δ' εκείνοις πάντως προνοίας, και μάλλον εφ' ω και καθ' εαυτούς ουδέν ήττον θαρροίεν, ει μηδ' άλλοθεν, ἀλλ' ουν νεύρα πολέμου τον σφων πλούτον έχουσιν. Αλλά χρόνω ύστερον, της βασιλείας μεταπεσούσης, Χαδηνός τις, ω δη και το της επαρχίας αξίωμα εσαύθις επέθηκεν ο κρατών, τα πολλά παρ' εκείνω δυνάμενος εξ αιτιών όσον ουκέτι ρηθησομένων [...] εκείνος τοίνυν, συμφέρον δοκείν εθέλων συμβουλεύειν τω βασιλεί – ο

Ακρίτες

Παλαιολόγος δ' ούτος ην Μιχαήλ -, βουλήν εισάγει τήνδε και λίαν επισφαλή, ως το πράγμα έδειξεν ύστερον. Και δεχθείς ως δήθεν συμφερόντως λέγων, πέμπεται καταπράξαι α φθάσας βεβούλευται. Και δη επιστάς ταχέως τοις τόποις - ου γαρ ην προς τα επεσταλμένα βραδύνειν όλως αυτόν καταρξάμενον -, άνδρας βαθυπλούτους ευρών και κτήμασι και θρέμμασι βριθοντας, στρατεύει τούτους εκ των σφετέρων εκείνων και οις ο εκάστου βίος συνεκεκρότητο και, εις τεσσαράκοντα νομίματα τω ενί συμποσώσας, και τούτων το πλείστον εκ των αυτού, το λοιπόν του τεθέντος τέλους, ουκ ολίγον ην, τω βασιλικώ ταμείω εισκομίζεσθαι έταξεν. Ο και πραχθέν πρώτως, παθόντων των ανδρών α ουκ ήλπισαν πώποτε, επέκλασέ τε την προθυμίαν βουλομένοις και καθυφέικεσαν της δυνάμεως.

{ Πώς, μετά την ανακατάληψη της Πόλης από τους Λατίνους, αποδυναμώθηκε η Μικρά Ασία. Τα σχετικά με τον Χαδηνό. Από τότε που απελευθερώθηκε η Κωνσταντινούπολη και έπρεπε τα παιδιά της να επιστρέψουν στην πατρίδα, και πρώτοι απ' όλους οι άρχοντες, συνέβη να αποδυναμωθούν οι ακρίτες, καθώς πλέον οι αυτοκράτορες ήσαν μακριά, ενώ εκείνοι χρειάζονταν συνεχή φροντίδα. Ακόμη και όταν έμειναν μόνοι δεν έχασαν το θάρρος τους, καθώς, αν και δεν είχαν βοήθεια από αλλού, τουλάχιστον χρησιμοποιούσαν τα πλούτη τους για να χρηματοδοτούν τις πολεμικές τους επιχειρήσεις. Λίγο αργότερα, όμως, όταν άλλαξε ο αυτοκράτωρ, κάποιος ονόματι Χαδηνός, τον οποίο η εξουσία είχε διορίσει διοικητή της επαρχίας, έχοντας μεγάλη δύναμη στον αυτοκράτορα, για λόγους που δεν θα αναφέρουμε τώρα [...], θέλοντας να φανεί ότι δίνει την καλύτερη συμβουλή στον αυτοκράτορα Μιχαήλ Παλαιολόγο, εισηγήθηκε ενέργειες πολύ καταστροφικές, όπως απέδειξαν τα μετέπειτα γεγονότα. Έχοντας πείσει ότι δήθεν οι συμβουλές του είναι επωφελείς, στέλνεται να θέσει σε εφαρμογή όσα είχε σκεφθεί. Φτάνοντας λοιπόν γρήγορα στην παραμεθόριο - διότι δεν είχε την τάση να καθυστερεί καθόλου να εκτελέσει τις διαταγές του, άπαξ και είχε ξεκινήσει - βρήκε άνδρες βαθύπλουτους σε κτήματα και κοπάδια. Αυτούς τους ενέταξε στο στράτευμα, όπου θα υπηρετούσαν με δικά τους έξοδα ανάλογα με την περιουσία του καθενός. Για τη στρατιωτική υπηρεσία καθενός όρισε το ποσόν των 40 χρυσών νομισμάτων, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου θα καλυπτόταν από τα εισοδήματα του στρατευμένου, ενώ τα υπόλοιπα εισοδηματά τους διέταξε να πηγαίνουν στο αυτοκρατορικό ταμείο. Τα πρωτόγνωρα αυτά μέτρα, τις αρνητικές επιπτώσεις των οποίων οι άνδρες αυτοί ποτέ δεν είχαν φανταστεί, συνέτριψαν την προθυμία όσων ήθελαν να πολεμήσουν και τους αποδυνάμωσαν.}

Γεώργιος Παχυμέρης, Συγγραφικαί Ιστορίαι, ed. A. Failler, Georges Pachymères, Relations historiques (Paris 1984), 33, 12-19:

Όπως οι Πέρσαι κατέσχον τα της 'Ρωμαϊδος όρη.

Εντεύθεν και τοις των Περσών μαχίμοις και οις εν μαχαίρα το ζην, των άλλων υποκλιθέντων τοις Τοχάρσι, άρτι κατασχούσι την της Περσίδος αρχήν, συμφέρον εδόκει αφηνιάζουσι καταφεύγειν προς τα των ορών οχυρώτερα και, τα πλησίον κατατρέχοντας, νόμω ληστών αποζήν. Ο και γεγονός, συνέστησαν καθ' αυτούς πλείστοι και συχνάκις ισχυροί επιτίθεντο ασθενέσι γενομένοις τοις ημετέροις και, περιόντες κατ' ολίγον αδυνατούντων, υπείκειν εποίουν.

{ Πώς οι Τούρκοι κατέλαβαν τις ορεινές περιοχές της Βυζαντινής Μικράς Ασίας.

Την εποχή αυτή οι πλέον φιλοπόλεμοι από τους Τούρκους και όσοι ζούσαν από τις στρατιωτικές τους ικανότητες - οι υπόλοιποι είχαν υποταγεί στους Μογγόλους, οι οποίοι μόλις είχαν καταλάβει το σελτζουκικό κράτος - αποφάσισαν ότι είναι προς το συμφέρον τους να καταφύγουν στα πλέον απόρθητα βουνά και, διεξάγοντας επιδρομές στις γειτονικές περιοχές, να ζουν ως ληστές. Όταν έγινε αυτό, πάρα πολλοί μαζεύτηκαν γύρω τους και, έχοντας ισχυροποιηθεί, συχνά επιτίθεντο εναντίον των δικών μας, που είχαν εξασθενήσει, και τους ανάγκαζαν να υποταχθούν, επικρατώντας σταδιακά επί των αδυνάτων.}

Γεώργιος Παχυμέρης, Συγγραφικαί Ιστορίαι, ed. A. Failler, Georges Pachymères, Relations historiques (Paris 1984), 259, 23 - 261, 7:

Τα δε κατά τους Ζυγηνούς, όπως απεστάτησαν βασιλέως διά τον Ιωάννην.

Παρ' ην αιτίαν και ολίγον ύστερον οι κατά της Νικαίας άκρας χωρίται, αγρόται μεν όντες και γεωργία προσέχοντες, θαρραλέοι δ' άλλως, πίσυνοι τόξοις, άμα δε και ταις κατά σφας δυσχωρίαις το πιστόν έχοντες, ως ου ραδίως πεισόμενοι, καν τι πράττειεν, ευρόντες ήκοντά ποθεν νεανίσκον νόσω λελυμασμένον τους οφθαλμού, φήμης προσοδευούσης εκείνου παρά των συσκευασαμένων το δράμα ως αυτός είη το παιδίον ο Ιωάννης, απρίζ συναχθέντες έρχονται τούτου, άμα μεν ως δεσπότου υπονοουμένου σφίσιν, εφ' όπερ και, όρκοις τοις προς τον πατέρα πεδούμενοι, ταις υπέρ εκείνου προθυμίαις εσφάδαζον, άμα δε και ως ηδικημένω προσαμύνοντες.

{ Τα σχετικά με τους κατοίκους του Ζυγού γεγονότα, πώς στασίασαν εναντίον του αυτοκράτορος εξαιτίας του Ιωάννου Λασκάρεως.

Ακρίτες

Για τον λόγο αυτόν, λίγο αργότερα οι χωρικοί που κατοικούσαν στα σύνορα κοντά στη Νίκαια, οι οποίοι ήσαν αγρότες και ασχολούνταν με γεωργικές εργασίες, αλλά κατά τα άλλα ήσαν θαρραλέοι, έμπειροι στον χειρισμό του τόξου και, παράλληλα, βέβαιοι ότι δεν θα υποτάσσονταν εύκολα αν προχωρούσαν στα σχέδιά τους, χάρη στην οχυρότητα των ορεινών περασμάτων της περιοχής τους, ανακάλυψαν έναν νεαρό που είχε έλθει από κάπου και έπασχε από οφθαλμική νόσο, ο οποίος φημιολογείτο από όσους είχαν οργανώσει την εξέγερση ότι ήταν το ίδιο το παιδί, ο Ιωάννης. Αμέσως μαζεύτηκαν γύρω του, επειδή τον θεωρούσαν νόμιμο ηγεμόνα τους, και, δεμένοι καθώς ήταν με όρκους πίστης προς τον πατέρα του, κραύγαζαν πρόθυμα υπέρ των συμφερόντων του και ήθελαν να διορθώσουν την αδικία που του είχε γίνει.)

Νικηφόρος Γρηγοράς, Ρωμαϊκή Ιστορία, ed. I. Bekker, Nicephori Gregorae Historia Byzantina 3 (Bonn 1855), 138, 2-14:

ου μόνον σατράπαι και όσοι των γένει και δόξη διαφερόντων, εις πλείστα τεμόντες την όλην διέλαχον επικράτειαν, αλλά και πολλοί των αδόξων και ανωνύμων όχλους τινάς συρφετώδεις προσεταιρισάμενοι προς ληστρικών απέκλιναν βίον, μηδέν τόξου και φαρέτρας επιφερόμενοι πλέον· οι και τας των ορών δυσχωρίας υποδύμενοι συχναίς και λαθραίαις εχρώντο ταις εκδρομαίς και τας ομόρους χώρας και πόλεις Ῥωμαίων κακώς διετίθεσαν. συνέβη γαρ και προ βραχέος τους τας άκρας οικούντας φύλακας μετανάστας εκείθεν γενέσθαι δι' ένδειαν των ετησίων λημμάτων, α παρά του βασιλικού πρυτανείου ελάμβανον. όπερ ως ουδενός άξιον παροραθέν εν αρχαίς μέγιστον ύστερον έδοξε Ῥωμαίοις ατύχημα και των μάλα μεγίστων αίτιον συμφορών.

{Όχι μόνον οι ηγεμόνες και όσοι ξεχώριζαν από την αριστοκρατική καταγωγή, οι οποίοι έκοψαν σε πολλά κομμάτια τη χώρα και τα μοιράστηκαν μεταξύ τους, αλλά και πολλοί από τους ταπεινής καταγωγής ανώνυμους, έχοντας πάρει με το μέρος τους τον συρφετό και τον όχλο, στράφηκαν στη ζωή του ληστή, μην έχοντας τίποτε άλλο μαζί τους παρά τόξο και βέλη. Αυτοί κατέλαβαν τα στενά περάσματα των βουνών και, με πολλές και κρυφές επιδρομές, λεηλατούσαν τις γειτονικές περιοχές και τις βυζαντινές πόλεις. Μάλιστα, έτυχε πριν από μικρό χρονικό διάστημα να έχουν εγκαταλείψει τις θέσεις τους στις περιοχές αυτές όσοι κατοικούσαν στην παραμεθόριο και την προστάτευαν, διότι δεν ελάμβαναν πλέον τον ετήσιο μισθό που τους χρωστούσε το αυτοκρατορικό ταμείο. Η ενέργεια αυτή, η οποία αρχικά φάνηκε ασήμαντη, αργότερα αποδείχθηκε πολύ μεγάλη καταστροφή για τους Βυζαντινούς και αιτία για τις μεγαλύτερες συμφορές.}

Χρονολόγιο

αρχές 4ου αι.: Χωρισμός του πρωτοβυζαντινού στρατού σε μονάδες κρούσης και μονάδες συνόρων (limitanei).

6ος αι.: Σταδιακή μείωση της στρατιωτικής αξίας των συνοριακών μονάδων.

634: Οι Αραβες αρχίζουν τις επιδρομές τους στη Μικρά Ασία.

τέλη 7ου αι.: Σταθεροποίηση του ανατολικού συνόρου. Δημιουργία των πρώτων κλεισουργών και του αμυντικού συστήματος των Βυζαντινών. Πιθανή πρώτη εμφάνιση των «ακριτών».

μέσα 9ου αι.: Παύση των μεγάλων αραβικών επιδρομών, οργανωμένων από την κεντρική εξουσία. Μικρότερης κλίμακας επιδρομές σε τοπικό επίπεδο.

τέλη 9ου αι.: Εγκατάσταση αρμενικών πληθυσμών στην ανατολική μεθόριο. Σταδιακή δημιουργία εξωτερικής αμυντικής ζώνης επανδρωμένης από Αρμενίους.

δεκαετία του 960: Αρχίζει η μεγάλη αντεπίθεση των Βυζαντινών στην Κιλικία και τη Συρία. Παύση των αραβικών επιδρομών.

τέλη 10ου αι.: Σταθεροποίηση του νέου, εκτεταμένου ανατολικού συνόρου του Βυζαντίου. Μείωση της στρατηγικής σπουδαιότητας των «ακριτών».

11ος αι.: Αποδυνάμωση της άμυνας του ανατολικού συνόρου. Κατάκτηση της Μικράς Ασίας από τους Σελτζούκους.

δεκαετία 1160: Δημιουργία του θέματος Νεοκάστρων. Πλήρης επανίδρυση βυζαντινής αμυντικής γραμμής στη Μικρά Ασία.

Ακρίτες

1204-1261: Αναβίωση των «ακριτών» στο κράτος της Νίκαιας.

1262 περίπου: Εξέγερση των «ακριτών» της Τρικοκκίας εναντίον του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου. Μεταρρυθμίσεις του Χαδηνού. Οι «ακρίτες» της Μικράς Ασίας εντάσσονται στον τακτικό στρατό και πολλοί μεταφέρονται σε ευρωπαϊκά εδάφη.

δεκαετία 1260: Κατάρρευση του ανατολικού συνόρου.

τέλη 13ου αι.: Πλήρης αποδιοργάνωση της βυζαντινής αμυντικής γραμμής στη Μικρά Ασία. Σχεδόν ολοκληρωτική κατάληψη της από τους Οθωμανούς.